

УДК 657.631:338.432 (075.8)

Сметанко О.В., к.е.н., доцент, докторант

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ПРИЧИН ШАХРАЙСТВА В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглядаються особливості використання модифікованого трикутника шахрайства, який дозволяє внутрішнім аудиторам розкрити причини виникнення шахрайства в акціонерному товаристві, провести класифікацію видів корпоративного шахрайства і його ознак.

Ключові слова: шахрайство, внутрішній аудит, корпоративне управління, трикутник шахрайства, ідентифікація шахрайства.

Smetanko O.

PERFECTION OF PROCESS THE INTERNAL AUDIT OF REASONS OF FRAUD IN THE SYSTEM OF CORPORATE MANAGEMENT

In the article the features of the use of the modified triangle of fraud which allows internal auditors to disclose the causes of fraud in a joint-stock company and to classify the types of corporate fraud and its characteristics are considered.

Keywords: fraud, internal audit, corporate management, the triangle of fraud, identification of fraud.

Сметанко А. В.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССА ВНУТРЕННЕГО АУДИТА ПРИЧИН МОШЕННИЧЕСТВА В СИСТЕМЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье рассматриваются особенности использования модифицированного треугольника мошенничества, который позволяет внутренним аудиторам раскрыть причины возникновения мошенничества в акционерном обществе, провести классификацию видов корпоративного мошенничества и его признаков.

Ключевые слова: мошенничество, внутренний аудит, корпоративное управление, треугольник мошенничества, идентификация мошенничества.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний етап розвитку економіки України в умовах її глобалізації та інтеграції в світовий економічний простір характеризується активізацією діяльності транснаціональних корпорацій, що призводить до збільшення чисельності підприємств з організаційно-правовою формою власності – акціонерні товариства. За даних умов інвестори (акціонери) зацікавлені у прозорості структури корпоративного управління акціонерним товариством, яка базується на ефективно побудованій системі управління бізнес-процесами та внутрішньо-корпоративними контрольними процедурами.

Наявність розвиненої структури управління та складність бізнес-процесів створюють певні умови до виникнення шахрайства як серед персоналу товариства, так і з боку третіх осіб – зовнішніх агентів загроз шахрайства.

Практичний досвід свідчить, що найбільш питома вага шахрайських дій припадає на персонал та менеджмент товариства. У більшості випадках це пов'язано з відсутністю ефективних процедур контролю, а також недосконалістю системи моніторингу за ключовими бізнес-процесами. Це створює певні умови для виникнення шахрайства в системі корпоративного управління.

Складність процесу ідентифікації ознак шахрайства в системі корпоративного управління потребує проведення додаткових досліджень, спрямованих на визначення причин скоєння шахрайських дій з метою нівелювання ймовірних та наявних ризиків шахрайства.

Особливе місце в системі моніторингу та попередження шахрайства відводиться незалежному суб'єкту в системі корпоративного управління – внутрішнього аудитора. Саме на внутрішнього аудитора покладено функції оцінки, контролю та аналізу за ключовими бізнес-процесами з метою своєчасного виявлення та попередження шахрайства.

Виходячи з вище сказаного, з позиції внутрішнього аудиту набуває практичне значення проведення дослідження причин виникнення шахрайства та його ознак.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у розвиток теорії та практики внутрішнього аудиту ідентифікації шахрайства, зробили такі провідні вітчизняні й російські науковці як Н. В. Ковтун [1], В. Панкратьев [2], О. С. Пантелеєва [3], Д. В. Слабинский [4], Л. В. Сотникова [5], О.Н. Филатова [6], а також закордонні фахівці К. Саварес [7], Л. Савйер [8], С. Васудеван, 2004) [9], Л. Вона [10].

Відзначаючи вагомий внесок названих вище науковців слід зазначити, що серед практикуючих аудиторів та в наукових колах досить залишаються дискусійними питання щодо визначення методів, які доцільно застосовувати внутрішнім аудиторам у процесі ідентифікації елементів шахрайства та розкриття причин його виникнення в системі корпоративного управління.

Ціллю статті є удосконалення процесу внутрішнього аудиту причин виникнення шахрайства та ідентифікації його елементів в системі корпоративного управління акціонерним товариством.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ефективність процесу внутрішнього аудиту причин шахрайства залежить від методів та процедур, реалізація яких дозволяє визначити структуру шахрайської дії через встановлення тотожності його складових, а саме:

I. Об'єкт шахрайства – це елемент корпоративної системи управління (центр відповідальності, бізнес-процес, прийняття рішень), на який направлені шахрайські дії з метою отримання суб'єктом (агентом загрози) вигоди (як правило економічної).

Для цілей внутрішнього аудиту до об'єктів шахрайства слід відносити:

- 1) акціонерний капітал товариства (активи та пасиви АТ);
- 2) бізнес-процеси: 2.1) процес реалізації (збуту); 2.2) процес придбання; 2.3) процес інвестування; 2.4) процес управління запасами; 2.5) процес управління активами; 2.6) процес управління персоналом;
- 3) результати діяльності акціонерного товариства;
- 4) звітність АТ.

II. Схема реалізації шахрайства (вид шахрайства).

З позиції внутрішнього аудиту схему реалізації шахрайства слід розглядати як упорядковану сукупність дій суб'єкту щодо отримання особистої вигоди, як правило економічної.

За результатами проведених практичних досліджень причин виникнення шахрайства в системі корпоративного управління було виділено додаткові ознаки корпоративного шахрайства та його видів, що дозволило здійснити наступну класифікацію шахрайства для цілей внутрішнього аудиту:

1. Залежно від виду (напряму) шахрайства:

1.1. Шахрайство з активами та пасивами акціонерного товариства:

1) привласнення активів товариства – даний вид шахрайства, особливо у невеликих розмірах може довго залишатись непоміченим, що у довгостроковій перспективі призводить до фальсифікації звітності;

2) шахрайство (махінації) з зобов'язаннями акціонерного товариства – полягає у фальсифікації даних, що суттєво викривляють суму або вид зобов'язань між суб'єктами та акціонерним товариством.

Своєчасна ідентифікація шахрайства з зобов'язаннями дозволить внутрішнім аудиторам визначити заходи протидії шахрайству серед управлінського персоналу щодо відображення сум і терміновості погашення зобов'язань за видами контрагентів.

1.2. Зловживання службовим положенням з метою заволодіння акціонерним капіталом або контрольним пакетом акцій товариства.

Внутрішнім аудиторам слід враховувати, що даний вид шахрайства, насамперед, пов'язано з навмисними діями посадових осіб, що класифікуються за нормами права як корупція, хабарництво та комерційний підкуп.

2. Шахрайство з цінними паперами:

2.1. Шахрайство у сфері довірчого управління акціями товариства – пов'язано з маніпуляцією вартістю акцій у процесі їх купівлі акціонерами через довірчого управляючого, який керується узгодженою з ними інвестиційною декларацією.

Внутрішнім аудиторам слід враховувати, що дана схема шахрайства може бути реалізована за умов прийняття рішення на загальних зборах акціонерів рішення з інвестування грошових коштів (високоліквідних активів) в акції інших підприємств. У даному випадку шахрайство може бути здійснено з боку довірчого управляючого, який може здійснювати маніпуляції з вартістю акцій.

2.2. Шахрайство, пов'язане з привласненням акцій товариства з урахуванням впливу на контрольний пакет акцій. З метою запобігання шахрайству внутрішньому аудитору необхідно здійснювати моніторинг та аналіз структури портфелю акцій товариства.

2.3. Шахрайські дії, за якими здійснюється перехід прав власності на акції через такі схеми: 2.3.1) розкрадання цінних паперів з депозитарію; 2.3.2) придбання цінних паперів у емітента через надання фіктивних документів про їх оплату; 2.3.3) маніпуляції з реєстром акціонерів товариства; 2.3.4) комплексний спосіб розкрадання акцій.

Наведені схеми шахрайства із заволодіння акціями потребують від внутрішнього аудитора дослідження всіх операцій, пов'язаних з купівлею або продажем акцій та їх виведення із депозитарію.

3. Рейдерство – протиправне захоплення акціонерних товариств (у тому числі з державною часткою власності) сторонніми комерційними структурами через міноритарних акціонерів, які діють на їх користь.

Ідентифікація та дослідження ознак рейдерства внутрішніми аудиторами дозволить своєчасно розробити правові заходи протидії йому.

4. Шахрайство зі звітністю (фінансовою, податковою та управлінською) акціонерного товариства.

Розкрити причини шахрайства та ідентифікувати його ознаки стає можливим за умов застосування внутрішніми аудиторами процедур, що дозволяють визначити обставини, які призвели до: завищення або заниження вартості активів товариства; завищення або заниження зобов'язань товариства; заниження витрат з метою завищення доходів і навпаки; виникнення тимчасових різниць; неправильного відображення показників в статтях фінансової звітності товариства з метою покращення значень коефіцієнтів ліквідності.

5. У залежності від ступеня дослідженості шахрайських схем (фактів шахрайства):

5.1. Шахрайство, яке не можливо ідентифікувати за визначеними ознаками – це пов'язано з тим, що схеми шахрайства, які є або можливі у майбутньому, не викриті внутрішніми аудиторами.

Ідентифікувати приховані схеми шахрайства за умов функціонування СВА стає можливим лише із залученням до перевірок зовнішніх незалежних експертів з питань боротьби та протидії шахрайству;

5.2. Схеми шахрайства, які ідентифіковано внутрішніми аудиторами через систему індикативних показників або за допомогою раніше досліджених методів та процедур, що використовуються у процесі проведення внутрішнього аудиту, орієнтованого на ризик.

Запропонована класифікація шахрайства для цілей внутрішнього аудиту дозволяє внутрішньому аудитору ідентифікувати факти шахрайських дій та розкрити причини їх виникнення.

III. Суб'єкт шахрайства – це юридична або фізична особа, яка цілеспрямовано застосовує противоправні дії з метою заволодіння (привласнення) акціонерного капіталу товариства.

З позиції внутрішнього аудиту до внутрішніх суб'єктів шахрайства в акціонерному товаристві належать:

1) наглядова рада – у даному центрі відповідальності через осіб, що входять до складу вищого органа управління товариством, може бути реалізовано підкуп посадових осіб з метою прийняття неефективних управлінських рішень, за якими стає можливим здійснити відчуження актів (привласнення акціонерного капіталу);

2) вище керівництво товариства – може бути втягнуто у шахрайські схеми у процесі укладання угод і правочинів із заінтересованістю щодо обтяження та відчуження майна товариства без дотримання відповідного порядку їх здійснення;

3) управлінський персонал акціонерного товариства – слід розглядати як найбільш ризиковий центр відповідальності до скоєння таких видів шахрайства: передача конфіденційної інформації агентам загроз шахрайства; розкрадання активів та приховування цих фактів та ін.;

4) комітет з питань аудиту – надання заздальгідь викривленої (недостовірної) інформації вищому керівництву АТ та акціонерам

Шахрайство з боку внутрішніх аудиторів може виражатися у навмисному приховуванні аудиторських доказів шахрайства із відповідальною особою (працівником структурного підрозділу);

б) працівники товариства – є найбільш ризиковою групою співробітників, що схильні до скоєння шахрайських дій, спрямованих на привласнення майна акціонерного товариства через крадіжки та списання активів, підробку первинних документів тощо.

7) зовнішні агенти загроз шахрайства – суб'єкти (особи):

- які можуть прямо або опосередковано впливати на фінансово-господарську діяльність акціонерного товариства;

- дії яких мають незаконний характер з метою впливу на об'єкт шахрайства.

Серед зовнішніх суб'єктів (агентів загроз) шахрайства слід виділити незалежних аудиторів та контрагентів.

7) потенційні акціонери (інвестори).

Внутрішнім аудиторам слід враховувати, що до ключових причин шахрайства слід відносити шахрайські дії, спрямовані на:

- здійснення маніпуляції з опціонами на купівлю акцій компанії-наймача з метою проведення спекулятивних операцій;

- надання незалежному регістратору (депозитарію) документи, що містять завідомо неправдиві данні з метою відчуження акціонерних прав від їх законних власників на користь третіх осіб;

- ініціювання додаткового випуску акцій товариства з метою «розмивання» частки міноритарних акціонерів;

- внесення змін до установчих документів щодо зменшення розміру статутного капіталу товариства з метою відчуження та привласнення майна.

Внутрішнім аудиторам слід враховувати, що виділені групи суб'єктів шахрайства в акціонерному товаристві знаходяться у тісному зв'язку, що визначається функціональними обов'язками досліджених суб'єктів.

IV. Причини шахрайства – є ключовим елементом внутрішнього аудиту ідентифікації ознак шахрайства в системі корпоративного управління акціонерним товариством. Необхідність визначення причин шахрайства пов'язана з обов'язковим проведенням внутрішніми аудиторам досліджень умов, якими шахраї керуються у процесі прийняття рішення про скоєння шахрайства, а саме: необхідність, можливість і обґрунтування.

Даний підхід до визначення причин шахрайства реалізовано економістом А. Дубовіком, який запропонував використовувати в практичній діяльності «трикутник шахрайства», розроблений Дональдом Крессі, як засіб протидії шахрайству в корпораціях [11].

Проведені дослідження даного підходу дозволили удосконалити даний трикутник через виділення додаткових елементів, що дозволяють внутрішнім аудиторам та експертам визначити чинники, які спонукають особу (суб'єкт) до шахрайських дій (рис. 1).

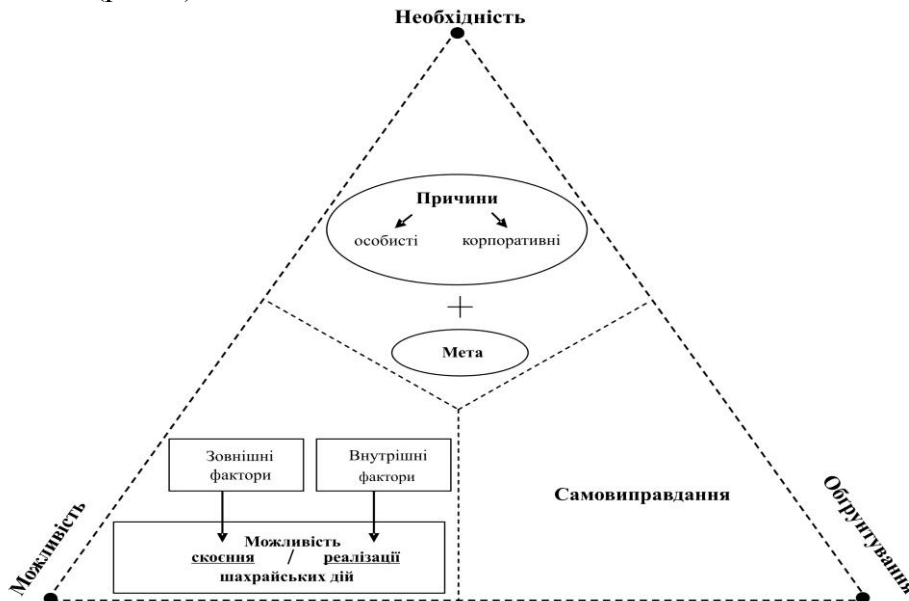

Рис. 1. Трикутник шахрайства для ідентифікації причин шахрайства [Розроблено автором]

Розглянемо кожен із елементів «трикутника шахрайства» для цілей внутрішнього аудиту:

1. Необхідність – породжується причиною, що спонукає суб'єкта до скоєння шахрайства.

Причини шахрайства можна поділити на:

- особисті – обумовлені психологічною характеристикою суб'єкту шахрайства (жадібність, користь, жага наживи, зведення рахунків як з конкретними особами (співробітниками), так і акціонерним товариством у цілому, легковажність тощо);

- корпоративні – обумовлені економічною складовою причини виникнення шахрайства, яка характеризується отриманням економічної вигоди суб'єктом шахрайства через зміну показників діяльності товариства.

У процесі дослідження виділених причин внутрішньому аудитору слід заздалегідь провести аналіз корпоративних причин, що є базисом для виникнення особистих причин (наприклад, відсутність системи моральних та матеріальних заохочень).

Поряд з розглянутими особистими та корпоративними причинами виникнення шахрайства у трикутнику виділено елемент необхідності – мета, яку переслідує суб'єкт шахрайства.

Внутрішнім аудиторам слід враховувати, що метою шахрайства є причина, яка дає певний поштовх суб'єкту для здійснення незаконних дій, спрямованих на: заволодіння активами товариства; кар'єрне зростання; отримання колективного визнання тощо;

2. Можливість – умови, що створюють базис для скоєння (реалізації) шахрайських дій.

Умови шахрайства визначаються двома групами факторів:

1) зовнішні фактори – створюють базис до можливості скоєння шахрайства, тобто породжують причини (наміри);

2) внутрішні фактори – це інструмент реалізації намірів суб'єкта шахрайства.

Внутрішнім аудиторам у процесі ідентифікації ознак шахрайства необхідно враховувати, що зовнішні фактори чинять об'єктивний тиск (вплив) на суб'єкта, а внутрішні фактори є катализатором до здійснення шахрайських дій.

3. Обґрунтування – це складова можливості виправдання шахрайських дій суб'єктом. Найчастіше дана «вершина трикутника» стосується принципів етики співробітників акціонерного товариства та характеризується з позиції психології.

Для встановлення причин шахрайських дій, що є в системі корпоративного управління внутрішньому аудитору необхідно визначити взаємозв'язок елементів ідентифікації шахрайства та дати їм оцінку.

Для надання оцінки наслідкам шахрайства внутрішнім аудиторам необхідно провести:

1) якісну оцінку ймовірних (дійсних) наслідків шахрайства. Якісна оцінка сприяє логічному розумінню тяжкості обставин, до яких призвели шахрайські дії та виражається у зміні іміджу, репутації, інвестиційної привабливості акціонерного товариства.

2) кількісну оцінку можливих (дійсних) наслідків шахрайства. Даний вид оцінки передбачає розрахунок шкоди, економічних збитків та впущеної економічної вигоди через реалізовані шахрайські схеми (дії).

Слід зазначити, що ранжування оцінок дозволяє керівнику СВА у процесі складання аудиторського звіту визначити найбільш суттєві причини та фактори, що впливають на виникнення шахрайства в системі корпоративного управління акціонерним товариством.

Висновки. Використання у практичній діяльності запропонованого підходу до процесу внутрішнього аудиту причин шахрайства в системі корпоративного управління дозволить внутрішнім аудиторам визначити причини скоєння шахрайства суб'єктами управління і у подальшому використати їх у процесі розробки рекомендації з побудови

системи ідентифікації та запобігання шахрайству в майбутньому з урахуванням факторів загроз внутрішнього та зовнішнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Ковтун Н. В. Методи індикативної оцінки можливого шахрайства у фінансовій сфері / Н. В. Ковтун // Вісник Київського 430анд. Університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – Випуск 123. – Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2011. – С. 11–15.
2. Панкратьев В. Корпоративное мошенничество. Предупреждение, защита, расследование [Электронный ресурс] / В. Панкратьев // Бизнес Энтропия. – Режим доступа : <http://bizentropy.biz/articles/58-korporativnoe-moshennichestvo-preduprezhdenie.html>
3. Пантелеєва О. С. Шахрайство у сфері обліку та шляхи його усунення на досвіді США / О. С. Пантелеєва // Управління розвитком. – 2012. – № 4. – С. 51–52.
4. Слабинский Д. В. Мотивы и методы выявления намеренного занижения прибыли как вида мошенничества в финансовой отчетности / Д. В. Слабинский // Международный 430анд.430афія430кий 430ан. – 2012. – № 32 (230). – С. 31–34.
5. Сотникова Л. В. Мошенничество с финансовой отчетностью: выявление и предупреждение [430анд.430афія] / Людмила Викторовна Сотникова. – М. : Изд-во «Бухгалтерский 430ан», 2011. – 208 с.
6. Филатова О. Н. Методы обнаружения мошенничества в бухгалтерском учёте и отчетности: 430анд. ... 430анд. Экон. Наук : 08.00.12 / Филатова Ольга Николаевна. – СПб., 2002. – 203 с.
7. Savarese. C. Economic Value Added: The practitioner’s guide to a measurement and management framework / C. Savarese. – Warriewood, Australia: Business and Professional Publishing Pty Ltd., 2000. – 412 p.
8. Sawyer’s internal auditing. The Practice of modern internal auditing / Sawyer L. B., Dittenhofer M. A., Scheiner J. H. – 5th ed. – Altamonte Springs, Florida, USA : Institute of internal auditors. 2003. – 1446 p.
9. Vasudevan S. Forensic audit / S. Vasudevan // The chartered accountant. – 2004. – № 9. – P. 359–364.
10. Vona L. W. Fraud Risk Assessment: Building a Fraud Audit Program / Vona L. W. – New Jersey, 2008. – P. 27.
11. Дубовик А. Корпоративное управление как средство противодействия мошенничеству [Электронный ресурс] / А. Дубовик // Финансовый директор. – 2010. – № 9–10. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/management/practice/Fraud_triangle.shtml

Рецензент д.е.н., профессор Осмятченко В.О.